

Summary

Archival Documents Collection on Emigrants at the Manuscripts Department of the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania

Jolita STEPONAITIENĖ

Manuscripts collection of the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania is annually enriched by documents transferred from the depository of the Centre of Bibliography and Book Science. These documents include such materials, as record books, financial reports and small publications of different Lithuanian organizations, which have been operating in America. The documents were collected there during the first half of this century by Aleksandras Račkus, a famous cultural and public figure, doctor and numismatist. Thus, researchers on the Lithuanian emigrants residing in the United States have an access to the unique documents, originating far back to the late 19th - early 20th century, describing the life of our compatriots in the „propitious“ land, their strive and concern for the improvement of the economic welfare and especially, preservation of their ethnic identity. A significant feature of the collection is the fact that these materials present organizations, which have not considerably contributed to, or influenced the activities of different political associations or movements abroad. However, charitable organizations have been joining together

the major part of the Lithuanian community. Participation in such type of organizations obligated its members to assist each other in case of illness or in changing the place of residence, take part in the gatherings of children. They more or less contributed to the establishment of special cultural institutions, actively supported charitable actions related to the Lithuanian victims of war, initiated aspirations in the strive for independence. The documents offer different outlooks, since actualities and priorities of those days are recorded in them. The prevailing documents in the collection are those concerned with the most active organizations in Chicago area. It's not a coincidence, because the majority of organizations were located there.

Till now, nothing has been known about these documents. Due to this, a question about the real amount of the collection remains unclear. The main reason is the fact, that before the World War 2, A. Račkus donated his collection to the Vytautas Magnus University and consequently, after the University has been closed during the years of the Soviet occupation, the documents found new owners.

UDK 050/070:61(474.5)(091)

Lietuviškos medicinos periodikos raida 1904-1914 metais

Silvija STAKULIENĖ

Bibliografijos ir knygotyros centras, K. Sirvydo 4, 2600 Vilnius

Vakarų Europoje pirmieji medicinos periodiniai leidiniai pradėjo plisti XVII a. Baltijos valstybėse dėl nepalankių istorinių ir politinių sąlygų ši spauda pasirodė gerokai vėliau. Estijoje ir Latvijoje pirmieji medicinos žurnalai gimtosiomis kalbomis pradėti leisti XVIII a. 7-ajame dešimtmetyje. Lietuvai teko išlaukti XX a. 1-ojo dešimtmečio, kad galėtų pradėti vytis savo artimiausias kaimynes. Pirmas rimtas bandymas aprėpti visą medicinos spaudą, įskaitant ir periodinę, priklausė žymiam tarpukario Lietuvos visuomenės ir politikos veikėjui K. Griniui. „Medicinos“ žurnale 1922 m. pasirodė pirmas specialus šios srities darbas „Medicinos knygų, išėjusių lietuvių kalba, sąrašas“. Į jį įtraukta ir medicinos periodika, tiesa, ne visa, nes liko neperžiūrėtų periodikos komplektų. Tai negalėjo patenkinti Lietuvos medicinos specialistų, nes ši informacija buvo epizodiška, neuosekli ir nesuteikė išsamesnio medicinos periodikos vaizdo. Galima teigti, kad tarpukario laikotarpiu ir tarybiniais metais medicinos bibliografijai buvo skirta nedaug dėmesio. Padėtis pagerėjo tik po 1990 metų. Atkūrus nepriklausomybę, pradėta labiau domėtis Lietuvos medicinos istorija. Tuomet ir išryškėjo bibliografijos priemonių, kurios aprėptų visą medicinos periodiką Lietuvoje, stoka. Šias spragas palengva bandoma užpildyti. Minėtini V. Žuko¹, V. Urbono² leidiniai, pavienės žinutės, straipsniai periodinėje spaudoje. Pirmas išsamesnis darbas, kuriame bandyta susisteminti visą lietuvišką bei kitakalbę medicinos periodiką Lietuvoje nuo XVIII a. iki mūsų dienų, priklausė medicinos istorijos tyrinėtojai A. Andriušiiui³.

Lietuvoje po spaudos atgavimo 1904 m. pradėta leisti daugiau lietuviškų laikraščių ir žurnalų. Tačiau sunkus ekonominis gyvenimas, silpna poligrafinė bazė bei kiti sunkumai trukdė spartesniam spaudos vystymuisi. Todėl pirmieji laurai už lietuviškos medicinos periodikos leidimą tektų Bostono lietuviams. Jų didelių pastangų ir pasiaukojimo dėka 1905 m. lapkričio mėnesį pasauli išvydo pirmasis lietuviškas medicinos žurnalas. Jį leido J. Gedeminas ir A. Mickevičius. Pirmojo žurnalo numerio pratarmėje jie rašė, kad pagrindinis jų tikslas - „mokinti žmones apie užlaikymą sveikatos ir išsisaugojimą nuo ligų“. Šis nedidelio formato ir apimties žurnaliukas buvo skirtas eiliniams Amerikos lietuviams. Lietuvių skaičius JAV XX a. pradžioje sie-

kė 50 000⁴. „Vaistininkas“ išeidavo kartą per mėnesį, buvo platinamas ir JAV, ir Europoje. Vienas jo numeris kainavo 5 centus, metų prenumerata JAV buvo 25-50 centų, Europoje - 50-75 centai. Leidėjai savo viltis siejo su eiliniiais lietuviiais, jų susidomėjimu žurnalo skleidžiamomis medicinos žiniomis ir higienos patarimais bei receptais, tačiau padėtis leidėjų netenkino. Norėdami padidinti prenumeratorių skaičių, leidėjai sugalvojo gana originalų būdą skaitytojams pritraukti. Žurnalo platintojams už 4 skaitytojus buvo skiriama rašymo popieriaus, už 10 - knyga „Daktaras namuose“, už 25 - auksinis žiedas, už 100 - sidabrinis laikrodėlis. Po metų (1906 m. Nr. 11) „Vaistininko“ redakcija kreipėsi į skaitytojus, skelbdama, kad „nuo ateinančių metų rengiamės padidinti mūsų „Vaistininką“, padaryti jį tikro angliško „magazino“ formoje, ant gero popieriaus“. Deja, tai buvo tik graži idėja. Išleidus dar vieną, paskutinįjį 12-ąjį numerį, žurnalo leidimas nutrūko. Turbūt šis leidinukas nebuvo populiarus tarp JAV lietuvių ir, pritrūkęs finansinių lėšų, turėjo bankrutuoti. Taip užgeso Amerikoje pirmasis bandymas leisti lietuvišką medicinos žurnalą. Lietuvoje turime nevisą „Vaistininko“ komplektą: Vilniaus universiteto bibliotekoje - 1905 m. Nr. 1, o Istorijos instituto bibliotekoje - 1906 m. Nr. 2, 6-7, 11, 12.

XX a. pradžioje Lietuvos kultūriniame gyvenime išskirtinį vaidmenį atliko Vilnius. Čia buvo sutelktos pagrindinės lietuvių intelektualinės pajėgos. Jų aktyvių pastangų dėka 1905 m. pabaigoje Vilniuje pradėtas leisti Lietuvos demokratų partijos savaitraštis „Lietuvos ūkininkas“, turėjęs nemažai priedų, tarp kurių buvo ir „Sveikata“. Šis priedas, redaguojamas K. Griniaus, buvo leidžiamas 1909-1914 m., pasirodydavo kas mėnesį, buvo spausdinamas Vilniuje M. Kuktos (1909, Nr. 1-2) ir J. Zavadskio (nuo 1909 m. Nr. 3 iki 1914 m.) spaustuose. Jo kaina siekė 3-5 kapeikas. Pirmaisiais 1909 m. atskiromis knygutėmis išėjo 6 „Sveikatos“ numeriai. Kiekviename iš jų buvo rašoma apie vieną ligą, pavyzdžiui, žinomas Lietuvos oftalmologas P. Avižonis aprašė trachomą, kuri nepaprastai buvo paplitusi Lietuvoje, K. Grinius rašė apie įvairias infekcines ligas, profilaktines apsaugojimo priemones.

„Sveikata“ - pirmas lietuviškas medicinos periodinis leidinys, leistas Lietuvoje. Pavyko nustatyti tik 1910 m. tiražą - 4000 egz.

XX a. pradžioje sustiprėjus nacionalinio išsivadavimo judėjimui, sąmoningoji medikų dalis ėmė burtis į draugijas. Spaudoje pradėta svarstyti galimybė bendromis medikų ir gamtininkų pastangomis leisti laikraštį, skirtą medicinos žinioms skleisti Lietuvoje. Tai buvo paskelbta 1910 m. vykusiame Lietuvos mokslo draugijos suvažiavime. Buvo net sudaryta laikraščio sąmata - 1300 rublių, o leidžiant kaip priedą prie laikraščio - tik 600 rublių metams. Deja, šis sumanymas liko tik popieriuje. Vėliau, 1911 m., K. Grinius vėl ragino farmacininkus ir medikus burtis į draugiją, leisti savo laikraštį, rengti medicinos darbuotojų suvažiavimą¹. 1911 m. „Lietuvos žinių“ priedo „Aušrinė“ 1-ame numeryje pasirodė slapyvardžiu Sim. Jan. pasirašytas kreipimasis į farmacininkus, raginantis vienyti ir leisti savo laikraštį. Tais pačiais metais prie „Aušrinės“ Nr. 2 buvo išleistas nenumeruotas priedas „Farmaceutų reikalai“. Šis leidinys buvo skirtas farmacininkams, jų profesiniams reikalams spręsti, jame buvo analizuojami medicinos terminijos klausimai. „Farmaceutų reikalai“ leido F. Bortkevičienė, redagavo S. Mošinskaitė. 1912 m., išėjus 4 numeriams, šio laikraščio leidimas nutrūko.

Tuometinėje Lietuvos spaudoje buvo keliami mintis suvienytomis gydytojų, gamtininkų ir farmacininkų jėgomis leisti rimtą mokslinį leidinį, kuris nagrinėtų aktualias medicinos ir gamtos mokslų problemas. Buvo ir abejojančių, ar Lietuvoje atsirastų tiek suinteresuotų žmonių, kuriems toks specialus leidinys bus reikalingas. Spaudos puslapiuose vyko aštrūs polemniai ginčai. Neilgai trukus, 1912 m. lapkričio mėnesį „Lietuvos žiniuose“ pasirodė kreipimasis „Į lietuvius medikus, veterinarus, farmaceutus ir gamtininkus“. Straipsnį parašė J. Basanavičius, A. Domaševičius, S. Matulaitis, J. Šlapelis, A. Vileišis, A. Laumianskis pranešė Lietuvos visuomenei, kad ruošiamasi leisti aktualų mokslo leidinį². Taip daugelio aktyvių Lietuvos šviesuomenės veikėjų pastangomis 1913 m. išėjo pirmas mokslinio medicinos žurnalo „Medicina ir gamta“ numeris. Leidėjas ir redaktorius S. Matulaitis įvardiniame straipsnyje rašė, kad „toks laikraštis būtina reikalingas, jau atėjo laikas aprūpinti minėtųjų šakų reikalus“. Žurnale buvo numatyta spausdinti originalius ir verstinius straipsnius, visuomenės gyvenimo apžvalgas, referatus, vaistų apžvalgas, kitą vertingą informaciją. Pirmame dvimėnesinio žurnalo numeryje buvo išspaus-

dinti P. Avižonio, A. Domaševičiaus, L. Laumianskio originalūs straipsniai medicinos tema, pateikta medicinos literatūros bibliografija. Antrasis „Medicinos ir gamtos“ numeris smarkiai vėlavo, ir leidėjai pratarmėje rašė, kad „skaudžiai apsirikę, tikėjėsi didesnio susidomėjimo“. Jame išspausdintas S. Matulaičio straipsnis „Anatomijos, fiziologijos, patologijos bei chemijos lietuviška terminologija“ atkreipė visuomenės dėmesį į būtinumą turėti tvirtai ir galutinai nustatytą medicinos terminologiją. Tuo metu medicinos kalboje buvo daug skolinių iš slavų ir kitų kalbų, todėl buvo labai aktuali lietuviškos medicinos terminijos suvienodinimo problema. Išleidus tik du „Medicinos ir gamtos“ numerius, žurnalo leidimas nutrūko. Jį leido ir redagavo S. Matulaitis, spausdino K. Strazdo ir A. Vėgėlės spaustuvė.

Vilniuje prie katalikiškos pakraipos savaitraščio „Aušra“ 1914 m. imta leisti švietėjiško pobūdžio dvisavaitinį priedą „Gydytojas“. Leidinį redagavo P. Kraujalis (1914, Nr. 1-6) ir J. Bakštys (1914, Nr. 7-11), leido kun. Vl. Mironas, spausdino M. Kuktos spaustuvė. Tai buvo platesniems gyventojų sluoksniams skirtas medicinos laikraštukas, daug rašęs apie užkrečiamas ligas, jų profilaktiką bei pateikęs įvairių patarimų sveikatos klausimais.

Apibūdinant 1905-1914 m. leistą medicinos periodiką, reikia pabrėžti šių leidinių svarbą ir aktualumą. Daugelį metų trukusio spaudos draudimo padariniai dar ilgai buvo juntami Lietuvoje. Todėl ypač svarbi ir reikšminga Amerikos lietuvių, leidusių pirmą lietuvišką medicinos žurnala „Vaistininkas“, veikla. Vėlesni 4 leidiniai, išėję Lietuvoje, parodė visuomenės sąmonėjimą ir leidėjų pastangas plintinti medicinos literatūrą. Ypač aktualus pirmojo Lietuvos mokslinio medicinos žurnalo „Medicina ir gamta“ pasirodymas. Nors jis gyvavo labai trumpai, tačiau buvo nepaprastai svarbus. Žurnalas tapo vėlesnių tokio pobūdžio leidinių pradininku. Jo išleidimas parodė, kad Lietuvoje susibūrė medicinos darbuotojų sluoksnis, pajėgus rengti mokslinį žurnalą. Istoriskai apibūdinant šiuo laikotarpiu išleistus leidinius, galima teigti, kad jie neprarado svarbumo ir šiandien: jie suteikia įvairiapusę informaciją apie XX a. 1-ojo dešimtmečio Lietuvos žmonių medicininių išprusimą, to meto profilaktikos lygį bei gydytojų pastangas skleisti medicinos žinias labai sunkiomis tuometinėmis sąlygomis.

Summary

Evolution of Lithuanian Periodicals on Medicine in 1904-1914

Silvija STAKULIENĖ

The research range of bibliography on medicine is rather scarce in Lithuania. It is still a little investigated branch of bibliography. The first magazine on medicine „Vaistininkas“ (The Druggist) was published by a Lithuanian emigrant in Boston. It was issued in 1905-1906. During the years of 1909-1914, a weekly „Lietuvos ūkininkas“ (The Lithuanian Farmer) published a supplement titled „Sveikata“ (Health). In 1911-1912, a supplement to

„Lietuvos žinios“ (Lithuanian News) under the title „Farmaceutų reikalai“ (The Pharmacists' Matters) was issued and in 1913, the first Lithuanian journal „Medicina ir gamta“ (Medicine and Nature) appeared. In 1914, a weekly „Aušra“ (The Dawn) issued a supplement „Gydytojas“ (The Doctor). During the period of 1904-1914 five Lithuanian periodical publications have been issued in Lithuania and abroad.

¹ Žukas V. Lietuvių bibliografijos istorija. - Vilnius, 1983. - D. 1.

² Urbonas V. Lietuvių periodinė spauda. - Vilnius, 1995. - 179 p.

³ Andriūšis A. Lietuvos medicinos spauda // Žurnalisto žinynas. - Vilnius, 1996. - P. 161-176.

⁴ Amerikos lietuvių istorija / red. A. Kučas. - Bostonas, 1971. - P. 86.

⁵ Grinius K. Farmaceutų ir medikų reikalai // Lietuvos žinios. - 1911, vas. 8, p. 1.

⁶ Į lietuvių medikus, veterinarus, farmaceutus ir gamtininkus // Lietuvos žinios. - 1912, lapkr. 24, p. 4.